

İSLÂMÎ EĞİTİM VE ÖĞRETİMDE KUR'ÂN KISSA VE HİKAYELERİNİN ROLÜ*

Dr. Akbar Salehi

Çev. Mustafa KARA**

Özet

Kissa ve hikayeler, eski zamanlardan beri milletlerin hayatında uzun bir tarihe sahiptir. Eskiler ve hatta modern insanlar, daha eski kuşakla ilgili gerçek ve tasavvurları gençlere aktarmak, ulusların gelenek ve göreneklerini korumak, dönüştürmek ve genç neslin eğitimi için bu dini merasimleri anlamalarını sağlamak adına yazılı şekilleri, sözlü ifadeleri ya da örneklemeleri de içeren farklı şekil ve kalıplardaki bu araç ve mesajları kullanmaktadır. Bu makalenin amacı, Kur'ân kıssalarının rolü ile önemini ve onun insanın eğitimi üzerindeki öğretici etkisini değerlendirmektir. Kur'ân kıssaları, ilâhî olma (Yüce Allah'ın katından gelme), kendine özgü içeriğe sahip olma, açıkça dile getirilme ve aynı zamanda açık ve gizli yönleri bulunan hikayeler hakkında söylenecek şeyin ne olduğunun bilinmesi gibi özelliklerinden dolayı insanların hikayelerinden farklıdır. İslâmî talimatlarda, özellikle Kur'ân'daki kissa ve hikayeler, örnek vermek, gerçekleri açıklamak, düşünmek, bilgi ve öğrenmeye neden olmak, barış meydana getirmek gibi çeşitli amaçlar taşır. Benzer şekilde, Kur'ân'da ve kutsal mesajlarda kissa ve hikayeler biçiminde bu mesajların zikredilmesi, düşünme için sıkı bir akıl yürütme, düşünce ve mantığı güçlendirme adına insanların hislerinden yararlanma ve makalede incelenen bireylerin kişilik özelliklerinin duygusal boyutunu pekiştirmek için bir eğitim metodu olarak "güzelleştirmenin" uygulanması gibi bazı öğretici etkilere sahiptir.

Araştırma yöntemi, betimleyici ve İslâmî kaynaklarda, özellikle kütüphane çalışması şeklinde sürdürülen Kur'ân araştırmasının ardından analitik (çözümleyici)dir. Temel bir araştırma şeklinde olan bu makale, daha fazla bilimsel çalışma gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıssalar, Hikayeler, Gelenek, Amaçlar ve Nitelikler, Eğitim Çalışmaları, Kur'ân.

THE ROLE OF THE QURANIC STORIES AND PARABLES IN ISLAMIC EDUCATION AND TRAINING

Abstract

Stories and parables have a long history in peoples' lives from the ancient times. The ancients and even modern people use these means and messages in different shapes and patterns including written forms or orally or in illustrations, etc. to convey the facts and imaginations about the older generation time to the younger one, to maintain the nations' traditions, customs and to transform and to cause to understand these rituals for the training of the young generation. The purpose of the current article is to consider the role and importance of the Quranic stories characteristics and its didactic impacts on human being's education. Quranic stories, oppose to people's tales, enjoy some traits as being divine, having appropriate contents, being articulate and clearly expressed, also, being aware of what is going to be said about the stories in which there are the overt and hidden points. In Islamic instructions, particularly in Quran, the stories and anecdotes carry various

* Bu makale, Tahran Kharazmi Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Akbar Salehi tarafından kaleme alınan "The Role of the Quranic Stories and Parables in Islamic Education and Training" adlı makalenin İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiş halidir. (Bkz. Akbar Salehi, "The Role of the Quranic Stories and Parables in Islamic Education and Training", *Journal of Islamic Studies and Culture*, Haziran 2016, Cilt. IV, Sayı. 1, ss. 127-133, ISSN: 2333-5904, DOI: 10.15640/jisc.v4n1a15, URL: <https://doi.org/10.15640/jisc.v4n1a15>).

** Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, mustafakara@omu.edu.tr.

aims such as to serve as an example, to explain the facts, to cause thinking, knowledge and learning, to create peace, and so on. Similarly, the remembrance of these messages in the form of stories and anecdotes in Quran and divine messages have some didactic effects such as using firm reasoning for thinking, utilizing the humans feelings for reinforcing the thinking and reasoning, and practicing the " beautifying" as an educational method for strengthening the emotional dimension of individuals' personalities aspect which has been studied in the article. The research method is descriptive – analytical that after seeking in Islamic resources particularly in the Holy Quran has been done in the form of library research. The article is seeking for more understanding and is in the form of a fundamental research.

Key Words: Stories, Parables, Tradition, Purposes and Traits, Instructional Works, Quran.

1. Giriş

İnsan, bir şeyleri yazmak ve onları korumak adına kağıt ve deri gibi diğer araç-gereçlerin yokluğunda mesajlarını ve meramını iletmek için doğal olarak sözlü iletişimi yani dili kullanırdı. Dolayısıyla, mesajların aktarılması namına diğer araçların icat edilmediği zamanlarda insanların hafızasını ve hayal gücünü güçlendirmek için dili kullanmak, değerli ve önemli araç olarak addedilmiştir. Modern dünyada, bu durum (dili kullanmak) ortadan kaldırılamadığı gibi, aynı zamanda diğer bilgi aktarma yöntemleri arasındaki konumunu da korumaktadır.

Bugün, öğretim elemanları ve eğitimciler, daha iyi düşünme ve akıl yürütme eğitimini desteklemek için dili ve konuşmayı kullanmaya çalışmaktadırlar. Kıssalar ve hikayeler, geçmişte ve günümüzdeki dil ve konuşma yapılarından biridir. Kıssayı anlatmak için dil kullanmak, abartmamakla birlikte, gerçekten bireyler üzerinde, özellikle de öğrencilerin ruhlarında hayranlık verici bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, kıssa ve hikayelerin eğitimdeki öğretici rolü, kuşkusuz eğitimci için açık ve nettir. Eski zamanlardan beri kıssa ve hikayeler, düşünce ve fikirleri, olayları, edebi ve dini konuları iletmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Buna ek olarak, modern zamanlarda da bu dilsel sanatı kullanma, bilgi iletişimi için bir alet ve ayrıca eğlence, hatta eğitim için bir araçtır.

Eski zamanlardan beri, dini öğretilerde ve farklı dini merasimlerde özellikle de İslâm dininde kıssa ve hikayelerin insanların eğitimi açısından önemli rolü nedeniyle, onların önemini araştırmak, özelliklerini, öğretici amaçlarını ve konumunu açıklamak büyük bir önem arz etmektedir. İşte bu makalenin amacı, Kur'ân'ın bakış açısından hareketle kıssa ve hikayelerin rolünü araştırmaktır. Bu nedenle, kıssaların önemi ve konumu, kıssaların kavramsal anlatımından sonra incelenecektir. Sonra, Kur'ân kıssalarını insan ürünü olanlardan ayıran özellikleri ele alınacaktır. Daha sonra da kıssaların eğitici etkileri kısaca açıklanacaktır.

Umarım bu makale, yeterli olmamasına rağmen, ilâhî vahiy ve mesajda bulunan bu kadar önemli bir konuya insanların dikkatini çekmek ve açıklama yapmak için bir girişim/başlangıç olur.

2. Kur'ân Kıssalarının Çerçevesini Anlama

Yüce Allah'ın konuşmasının özel bir konuma sahip olması nedeniyle, Kur'ân'daki kıssaların özel bir yeri vardır. Bu konum, insanlar için akılcıca ve insancıl bilgiyi ifade eder. Kur'ân'da *kıssa*, *hadîs*, *nebe'* ve türevleri olan kelimeler bu bilgi için kullanılmıştır. Kur'ân'da, çeşitli kelimeler çerçevesinde kıssanın doğasını ve türünü tanımlayan ve derin anlamların yerleştirilmesini amaçlayan birkaç terim vardır. Şimdi bu terimleri açıklamak istiyoruz:

2.1. Kıssa (Stories)

Kur'ân-ı Kerîm'de kıssa ile kastedilen şey, Yüce Allah'ın elçilerinin hayat serüvenleri ve

hikayeleri ile İslâm'ın kuruluş çağındaki dürüst veya kötü kişilikleri ve bazı gerçekleri içeren olaylardır. Hz. Mûsâ (s)'nin kıssası en uzun kıssa, Hz. Yûsuf (s)'unki ise en güzel kıssadır. Kur'ânî bakış açısından (anlaşılmaktadır ki) kıssalar, hak (gerçek) ve batıl olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Dolayısıyla, gerçeği vurgulayan Kur'ân kıssaları diğerlerinden farklıdır.¹ “*Bu (İsâ) hakkındaki gerçek kıssadır; (İsâ'nın Tanrı ve Tanrı'nın oğlu olduğu iddiaları ise yanlıştır.)*”² Kıssanın geçtiği her yerde bu böyledir.

Kıssa, “bir izi takip etmek” manasına gelen Arapça bir kelime olan “k-s-s”dan türetilmiştir. *Kasas* ise, *kıssa* kelimesinin çoğul şeklidir ve “söylenilen ve sürekli olarak bahsedilen bazı haberler”³ anlamını taşımaktadır.

Larose sözlüğünde *kıssa*, terimin Arapça'daki kullanımına göre “konuşma, haber, tarih, hikaye”⁴ anlamlarına gelmektedir.

2.2. Nebe' (News)

Nebe' “haber” demektir; haber içerisinde birçok fayda barındırır ve farkındalıkla ilişkilidir. *Nebe'*, bazı ayetlerde kıssada ne anlatılmak istenildiğini ispatıyla belirtir. Bu bağlamda Kur'an'da üç çeşit *nebe'* vardır:

- Geçmişe ait hadiseler ve kanıtlar. Yani, Nuh, Âd, Semud kabileleri gibi eskilerin haberleri.
- Vahyin iniş sürecinde ve Hz. Muhammed (s)'in Bedir, Uhud, Huneyn savaşları gibi İslâm peygamberinin peygamberlik görevini yerine getirmesi esnasında meydana gelen olaylar.
- Vahyin inişindeki hadiseler, müşriklerin ve İslam düşmanlarının yenilgisi, Mekke'nin fethi ve İran'ın eski Roma'ya karşı mağlubiyeti gibi gelecekte yerine getirileceği vaat edilen olaylar.

2.3. Gelenek/Hadîs (Hadith)

Gelenek, “kıssa” anlamına gelen başka bir terimdir. Bu terim etimolojik olarak, “duyurmak, gelenek ve haber vermek” demektir. Bu nedenle, Kur'an bağlamında gelenek de haber gibidir. Tıpkı Tâhâ sûresi 9. ayette Hz. Peygamber (s)'e hitap edildiği ve şöyle devam ettiği gibi: “*Musa'nın haberi sana geldi mi?*”⁵

3. Kur'ân Kıssalarının Önemi ve Konumu

Kur'ân kıssalarının mükemmel sonuçlar, saygın amaçlar ve yüksek hedefler gibi bazı ayrıcalıkları vardır. Kur'ân kıssaları, saflığın ruha verdiği ve insanoğlunun doğasını süsleyen manevî/ahlâkî parçalardan oluşmaktadır. Onlar, bilgelik ve nezaketi yayarlar ve manevi eğitim ve arınma için farklı şekillerde yol alırlar. Kur'ân kıssaları, bazen soruları cevaplar, bazen bir dizi öğüt ve tavsiyelerde bulunur, bazen de uyarır ve tehdit eder.⁶

Kur'ân kıssaları, peygamberlerin tarihlerini ve onların takipçilerinin kavimlerini ve yöneticilerini kapsar. Onlar, doğru yolu seçip güç kazanan, yanlış yapan, öldürülen, ülkeleri yerle bir edilen, işkence gören ve bir sürü zorluklar yaşayan insanları dikkate alır. İnsanları derinlemesine düşünmeye sevk etmek için Kur'ân'da yer alan (bu) örnekler, sözü edilen insanların hayat kesitleridir. Bütün bu amaçlar, insanları sağlam bir ahlâka uymaya, doğru dine

¹ Makarem Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, Naser: Sadra Yayınları, 1376H, c. I, s. 291.

² Âl-i İmrân 3/62.

³ Ahmad b. Mohammad Ragheb Esfahani, *Kur'ân Kelimelerinin Müfredâtı*, Ormieh: Zerafat Yayınları, 1386H, s. 671.

⁴ Khalil Jarr, *Larose Ansiklopedisi*, (çev. Hamid Tabiban), Tehran: Amir Kabir Yayınları, 1387H, c. II, s. 1463.

⁵ Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. III, s. 113.

⁶ Mustafa Delshad Tehrani, *Hukumat-e Hekmat: Hukumat dar Nahj al-Balagha*, Tehran: Sea Yayınları, 1385H.

tabi olmaya, yararlı bir bilgiye kavuşmaya davet etmek için, basit bir ifade, bilgece bir yöntem, mükemmel kelimeler ve şaşırtıcı bir yetenekle Yüce Allah tarafından açıklanmaktadır.⁷

Kıssalar, farklı eğitici, öğretici ve iletici alanlarda önemli rol oynamaktadır.⁸ Elbette kıssa ile masal arasında bir fark vardır; zira kıssayı masaldan ayıran (en) önemli özellik, hakikat faktörü ve gerçekliktir. Kıssalarda, özellikle de Kur'ân kıssalarında gerçeklik unsuru, Kur'ân kıssalarının meydana gelen olayları denetlediği gerçekliğini (açık-net bir şekilde) ortaya koymasının yanında, Yüce Allah'ın bazı olayları anlatarak açıklığa kavuşturduğunu da ifade eder. Halbuki bir hikaye ya bir gerçeği ya da sadece bir kurguyu denetleyebilir. Yazar ya da hikayeci, hikaye aracılığıyla bazı gerçekleri açıklamasına rağmen, okuyucunun eğlenmesi asıl amaçtır; doğru ve gerçeklik sadece bağlantı oluşturmak ve unsurları birbirleriyle tanımlamak içindir.

Kıssalar ve masallar eski zamanlardan beri büyük bir rol oynamaktadır. Yüce Allah'ın mesajını iletmek için kıssaları kullanması ve kıssalarla ilâhî kitapların, özellikle de Kur'ân'ın kullara gönderilmesi, peygamberlerin kıssalarının iyi haberler veya kasvetli önermelerden bahsetmesindeki önem ve etkisini açıklığa kavuşturur. Kur'ân kıssaları üç kısma ayrılır:

3.1. Peygamber Kıssaları

Bunlar, peygamberler tarafından kabilelerin davet edilmesini, kral ve insanları Yüce Allah'ın huzurunda aciz kılmak için peygamberlerin (gösterdikleri) mucizelerini, düşmanlarının konumlarını, Yüce Allah'a davet usullerini ve nihayet Nûh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed gibi peygamberlerin hayat hikayelerini açıklayan kıssalardır.

3.2. Geçmiş Olay ve Hadiseleri İçeren Kıssalar

Bu kıssalar, ölüm korkusu yüzünden topraklarından kaçanlar ve sayıları da çok fazla olanlar ile Tâlût, Câlût, Zülkarneyn, Kârûn, Meryem, Ashâb-ı Uhdûd, Ashâb-ı Fil, Ashâb-ı Kehf, Ashab-ı Sebt ve Âdemoğullarının hikayelerinden meydana gelir.

3.3. Hz. Muhammed Zamanındaki Olayları Sunan Kıssalar

Bunlar, Bedir, Uhud (Âl-i İmrân), Tebük, Huneyn (Tevbe), Ahzâb sûresinde bahsedilen Ahzâb/Hendek savaşları ve İsrâ sûresinde zikredilen Hz. Muhammed (s)'in Hicret (göç) kıssalarıdır; tabi ki bunların hepsinin (Kur'ân'daki anlatımı) bir arada (tek bir bölümde başladığı gibi biten) organize bir şekilde değildir. Sadece, Yûsuf sûresinde yer alan ve 111 ayetten meydana gelen Hz. Yûsuf (s) hakkındaki kıssa, insicamlı ve mütemadiyen anlatılan tek kıssadır. Yûsuf sûresi, birçok eğitici ve ahlâkî konuları içeren en mükemmel sûrelerden birisidir. Kur'ân'a göre, Hz. Yûsuf (s) kıssası, tüm kıssaların en iyisidir (ahsenü'l-kasas) ve bu yüzden araştırmacılar ve müfessirler sûreyi yorumlamaya aşırı şekilde çaba sarf ederler.

4. Kur'ân Kıssalarında Öğretici Amaçlar

Kur'ân'ın bağlamına göre, Kur'ân kıssa ve hikayelerinde aşağıdaki gibi çeşitli amaçlar vardır:

4.1. Gerçekleri Açıklamak

Kur'ân kıssalarının en önemli amaçlarından birisi hayatın gerçeklerini açıklamaktır. Gerçekleri açıklamakla ilgili hakikatleri belirtmek için, Bakara sûresi 249-251 arası ayetlerde bahsedilen Kur'ân kıssalarının felsefesine yer verilmektedir. Yüce Allah, Kur'ân kıssaları aracılığıyla peygamberlik, Hz. Muhammed (s)'in doğruluğu, kıyamet gerçeği ve gelecek yaşama

⁷ Aljabbari ve ark., *the Quranic Stories*, Tehran: Sadr Yayınları, 1373H, s. 18.

⁸ Zohre Ghezal Ayagh, *The Storytelling, and the Creative Drama*, Tehran: Tehran Üniversitesi Yayınları, 1382H.

İlgili hakikatleri ifade eder. Örneğin, bahsedilen ayetlerde Hz. Muhammed (s)'in peygamberliğinin doğruluğuna ve onun misyonunun bu yolla açıklanması ve açıklığa kavuşturulmasına dair bir işaret olması için Tâlût'un kıssaları ve Câlût'un yok olması vardır. Böylece bütün şüpheleri ortadan kaldırmak ve insanları hakikate aşına kılmak için kıyamet gerçekliğini ve diğer dünyayı açıklamakla neticelenen Ashâb-ı Kehf hadisesini göz önünde bulundurmamak önerilmektedir.

4.2. Tefekkür

Gerçek Kur'ân kıssaları, insanlara doğru bilince sahip olma, doğruyu yanlış düşüncelerden ayırt edebilme ve doğru yaşam yolunu seçebilme fırsatları sunar. Yüce Allah, Belam Baura kıssası⁹ aracılığıyla insanları Büyük Gerçek'e yönlendirir ki bu deyimle, bir insanın mistik konuma geçerek erdem ve fazileti kazanamayacağı ifade edilir. Çünkü bir insanın, mistik konumlardan ve doğruluktan ayrılma ve onları sadece dünya hayatında ve onun nimetlerinden yararlanmada kullanma kabiliyeti vardır. Bu gerçek kıssalar, tefekkür ve derin düşünme ile sonuçlanır ve insanları varoluşun karmaşık gerçekleri ile aşına kılar.

4.3. Bir Ültimatolom Yayınlamak

Akıl, hiçbir zaman mantık ve ultiomatolom içermeyen konuşmaları kabul etmez; bunu müstehcen ve zulüm kanıtı olarak düşünür ve onu sadece terk eder. Bu nedenle Yüce Allah, peygamberleri kitap ve delillerle insana göndermiş, insan Cehennemden haberdar olması konusunda uyarılmış ve Büyük Haber hakkında bilgilendirilmiştir. Kur'ân kıssaları bu ultiomatolomlar arasındadır; zira onlar insanı ultiomatolomlara karşı dikkatli olması konusunda uyarıcı gerçek ve hakikatleri içerirler. Yüce Allah, Mekke sakinleri için bir ultiomatolom olarak Furkân sûresi 37-38. ayetlerde Ashâb-ı Ress kıssasını ve onların yok oluşlarını aktarmaktadır. Bu ayetlerde şu ifadeler yer almaktadır: *“Nûh Kavmi de (öyle oldu). Tam da elçileri yalanladıklarında onları suda boğduk ve böylece kendilerini insanlık için ibret kıldık. Çünkü biz, tüm zalimler için can yakıcı bir azap hazırladık. Benzer şekilde 'Âd, Semûd ve Ress kavimleri ile bunlar arasında yaşamış olan pek çok nesil de (helak oldu).”*¹⁰

4.4. Direniş/Sabır

İnsanların peygamberlerin (tebliğ) serüvenlerine ve imanlı ya da ateist kabilelerin kaderlerine olan ilgisi, onları kendi durum ve konumlarından haberdar eder ve direnemeyecekleri manevi ve psikolojik ortamlarda güçlü kılar.¹¹ Nûh ve karşılaştığı tüm zorluklar hakkında sana vahyedildiğine göre, o her şeye rağmen sabredip direndi, *“(Ey Muhammed)! “Sen de diren! Çünkü zafer sizin ve erdemli insanlarınıdır.”*¹² ayeti bu anlamda dikkat çekicidir.¹³

4.5. Huzur/Sukûnet

Kur'ân kıssalarının amaçlarından birisi, cesur yürekli insanlar yetiştirmektir. Yüce Allah, Hûd sûresinin 120. ayeti de dâhil olmak üzere bazı ayetlerde, peygamberlerin kıssalarının Hz. Muhammed (s) için huzur ve barış yarattığını açıkça belirtmiştir. (İşte bu hakikat), *“Peygamberlerin haberlerinden kendisiyle kalbinizi pekiştireceğimizden her türlüşünü sana*

⁹ A'râf 7/175-176.

¹⁰ Furkân 25/37-38.

¹¹ Hûd 11/49.

¹² Hûd 11/49.

¹³ Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. II, s. 351.

anlatıyoruz.”¹⁴ (ayetinde ifade edilmektedir.)¹⁵

4.6. Örnek Vermek

Kur'ân kıssalarının işlev ve amaçlarından bir tanesi de örnek vermektir. Peygamberlerin yaşadıklarını ve onların muhataplarının (hayat kesitlerini) örnek vermek, takipçilere onların (hayat tecrübeleri) ile kendi konumlarını değerlendirme ve tutum ve davranışlarını düzeltme fırsatı verir. Elbette bu kabiliyet, aklını kullanan ve iyi düşünen insanlar içindir. Yüce Allah, örnek noktaların bulunduğu hususlara dikkat çekmekte; onlardan öğüt almalarını ve ilâhî ayetleri düşünerek kendilerini düzeltmelerini insanlardan istemektedir. Bu kesinlikle tarihin bir şekilde tekerrür ettiği anlamına gelir ve aynı olayların kişinin bireysel ve sosyal yaşamında tekrar etme ihtimali vardır. Bu, aynı zamanda bireyin farkında olması gereken sabit ve devam edegelen uzun bir gelenektir. Kur'ân'da şöyle buyrulur: *“Onlara cezalandırdık ve başkalarına örnek teşkil edecek bir şekilde acı çektirdik.”*¹⁶

Evet! Anılarda ve tarihin bazı sayfalarındaki birkaç anıyı (tekrar yaşamayı) beklemenin medeniyet ve zenginlik (açısından) hiçbir önemi kalmamıştır. Kur'ân, *“biz onları paramparça ettik”*¹⁷ diyor. Onlar her şeyi kaybettiler, göçebe oldular, oraya buraya dağılmak zorunda kaldılar, dağınık insanlar için örnek vermek isteyenler Sebe' Kabilesi'ni şanssız bir kabile olarak nitelendirdiler (ve) onlar bir şekilde başkaları için bilinen “atasözleri” haline geldiler. İnsanlar, *“Sebe' Kabilesi'nin yaşadığı gibi terslik yaşadılar.”* ifadesini kullandılar. Ayetin sonunda şöyle diyor: *“Bu hususta sabredip şükredenler için birçok işaret vardır.”*¹⁸ Bu, onların dünyevî/cinsel istek ve arzularını sabır ve azimle kontrol etmeleri nedeniyledir. Onlar yanlış işler yapmaya karşı güçlüdürler ve Yüce Allah'ın kural ve düzenlemelerine uyararak (gerçeklerden) haberdar ve uyanıktırlar. Bu nedenle tavsiyelere dikkat ederler.¹⁹

Kur'ân, kıssaları (sabırla şükreden) insanlara etki ve cazibe katmak için kullanmıştır. Ancak asıl sebep, insanlar tarafından öğrenilecek olan eğitici hususları öğretmektir; bu yüzden kıssalarda kurgu diye bir şey yoktur; kıssalar tam olarak (tüm ayrıntıları) ifade etmemiştir ve gerekli olmayan kısımlar terk edilmiştir. Bu nedenle, Kur'ân'da kıssa anlatımı daima, (etkilerini) davranışa dönüştürmek ve (insanlar arasında herhangi bir fark gözetmeksizin) öğüt verme yöntemini kendi kendine sürdürmek için değerlendirme ve temel eğitim kuralları sağlama ile birleştirilmektedir.²⁰ Bu konuda Kur'ân'da şu ifadeler yer almaktadır: *“Peygamberlerin haberlerinden kendisiyle kalbinizi pekiştireceğimizden her türlüşünü sana anlatıyoruz. Bu haberlerin içerisinde sana gerçek (bilgi) ulaşmakta; mü'minlere de bir öğüt ve uyarı gelmektedir.”*²¹

4.7. Bilim ve Bilgi

Ataların/önceki kuşakların koşullarını ve tarihlerini bilmek, günümüz insanların belirsizlik ve tereddütlerinin çoğunu ortadan kaldırır. Biz pek çok şeyin farkında değiliz ve olayların izlerini kaybettik. Fakat bu (Kur'ân'daki kıssa aktarımı), Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Nûh ve

¹⁴ Hûd 11/120.

¹⁵ Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. II, s. 389.

¹⁶ Sebe' 34/19.

¹⁷ Sebe' 34/19.

¹⁸ Sebe' 34/19.

¹⁹ Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. IV, s. 37.

²⁰ Khosro Bagheri, *Another Look To The Islamic Education*, Tehran: Madreseh Yayınları, 1370H, s. 219.

²¹ Hûd 11/120.

Hız. İbrahim'in kıssalarını ve kavimlerini anlatarak, kayıp insanlık tarihini fark ettirmesidir.²² (Bu konuda Kur'an'da) "Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i hangisi koruyacak diye kalemlerini kur'a için atarlarken, elbette sen onların yanında değildin. Birbirleriyle tartışırken de yanlarında yoktun."²³ ifadeleri yer almaktadır.

4.8. Gerçeği Anlamaya Neden Olmak

Kur'an, varlık gerçeğini açıklamanın yanı sıra, Kur'anî hakikatleri kinayeler ve tarihsel olaylar şeklinde okuyucuya iletmeye çalışmaktadır. Kıssalar, insanların yoğun ilgisine maruz kaldığı için, Kur'an kıssaları okuyucusuna, kendi anlayışlarına dayalı olarak Kur'anî gerçeklikleri anlama imkânı sağlar. Zâriyât sûresi 23 ve 24. ayetlerde²⁴ Yüce Allah'ın değindiği Kur'an kıssalarının aktarımında yaratılan(lar) için başka bir amaç vardır. Bu ayetlerde Yüce Allah, Kıyamet/Mahşer gününün ödül ve cezalarının yanı sıra Kendisi tarafından sağlanan vaat edilmiş mükâfatları, besinleri ve nimet(ler)i daha fazla vurgulamak için yemin eder ve O'nun söz verdiği ve (mü'minlere) nimet (olarak takdim edeceği) tüm şeylerde hiçbir şüphe yoktur.²⁵

4.9. İnsanları Teminat Altına Almak ve Teselli Etmek

Kur'an kıssalarının bir diğer amacı, nihai hedeflerine ulaşmak için sayısız zorluklarla nasıl baş edecekleri, gerçeğin kolaylıkla açığa çıkarılamayacağı ve hoş karşılanıp desteklenmeyecekleri eski kavimler konusundaki (hakikatleri) kavramalarını temin etme adına huzur verici ifadeler kullanarak insanları rahatlatmak ve teminat altına almaktır. Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin kıssasını, Hz. Nûh'un kıssasını ve Ashâb-ı Kehf'in kıssasını²⁶ anlatmak, Hz. Muhammed (s)'in, mü'minlerin ve Kur'an tarafından hitap edilen kimselerin huzur ve rahata kavuşmasına vesile olur. Kehf sûresi 6 ve 7. ayetlerde Yüce Allah zımnen şunları ifade etmektedir: "Üzülme! Dünya deneme yeridir." Önceki ayetlerde Hz. Muhammed (s)'in peygamberliği ve liderliği hakkında konuştuğumuz için, şimdi burada insanlarla nasıl ilgilenilmesi gerektiği ve herkesi kapsayacak olan en önemli liderlik özelliklerinin birisine değinmek (istiyoruz). Kehf sûresi 6. ayet demek istiyor ki: "Sanki, onların itaatsizliklerinden ve Yüce Allah'ın söylediklerine iman etmemelerinden dolayı tüm bedeli siz ödemek istiyorsunuz."²⁷ Yûsuf sûresi 103. ayet şöyle devam ediyor: "Ey Muhammed, sen ne kadar istesen de yine de insanların çoğu inanacak değildir." Bununla birlikte insanlar, ortaya çıkmış bu uyarılara ve ilâhî tavsiyelere inanmalı ve yanlış işlerden elini çekmelidirler.²⁸

5. Kur'an Kıssalarının Özellikleri ve İnsan Hikayelerinden Farkları

Hayat hikayelerine ve geleneklere atıfta bulunan Kur'an kıssaları, sûre ve ayetlerin içeriklerine dayanır ve bunlar(ın özellikleri) şu şekilde tanımlanabilir:

5.1. İlâhî Konuma Atfedilir

İslâmî eğitimde özellikle Kur'an'ın en önemli özelliklerinden birisi, sıradan insanlar tarafından söylenen ve birçok hata, yalan ve sapmalar içerebilen diğer hikaye ve masalların

²² Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. I, s. 284.

²³ Âl-i İmrân 3/44.

²⁴ "Göğün ve yerin Rabb'ine yemin olsun ki, (o ahiret hayatı) sizin konuşmanız gibi gerçektir. İbrahim'in saygın misafirlerinin kıssası sana anlatıldı mı?" (Zâriyât 51/23-24)

²⁵ Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. IV, s. 542.

²⁶ Kehf 18/6-9.

²⁷ Mohammad Hussein Tabatabai, *el-Mîzân Tefsîri*, (çev. Moosavi Hamedani), Tehran: Raga Cultural Yayınları, 1377H, c. III, s. 26.

²⁸ Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. II, s. 454.

aksine, Kur'ân kıssalarının gerçeğe dayanması ve bu gerçeği açıklamasıdır. Bu nedenle Kur'ân kıssaları, insanların hikayeleri gibi tamamen teknik ve sanatsal değildir; ancak gerçeği ve doğruyu açıklamaktadırlar. Kahramanlar bazen insanlar ya da bakış açıları olmasına rağmen, insan kurgularının herhangi bir rolü yoktur. Dolayısıyla Kur'ân kıssaları, gerçeği açıklamak ve analiz etmek için anlatılan tarihsel olayların raporlarıdır ki, (burada amaç) onların anlaşılmasını sağlamaktır. Yüce Allah, ilâhî vahyi Kur'an kıssalarının kaynakları olarak tanımlar ki, (böylece) onları diğer hikayelerden ayırt eder; çünkü bunlar kutsal vahiy kaynağından alınır ve Yüce Allah hepsini belirtmiştir. Yüce Allah bu gerçeği şöyle dile getirir: “*Biz bu Kur'ân'ı sana vahyederek, kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz. Hâlbuki sen daha önce bunlardan habersizdin.*”²⁹

5.2. İncelik ve İçeriği Düşünmek

Konuşmayı hoş ve keyifli yapan ya da dinleyici konumlarını zinde tutan şey, onu dikkatli ve etkili bir şekilde sunmaktır. Kur'ân kıssalarının özelliklerinden biri, ahlâkın ve ahlâkî değerlerin dikkate alınması, eğitimsel, iletken ve eğitsel yönlerden öğretici olması ve yanlış anlaşılmalara yol açmamasıdır. Bu yüzden Kur'ân kıssalarında cinsel meseleler gibi konular anlayışla karşılanır.³⁰ Biraz insanî ahlâk ve duygular var olsaydı, şehvet, cinsel sapmalar, kibir, inatçılık gibi diğer konularda, Yüce Allah'ın uyarısından (ve cezalandırmasından) önce sözü edilen hususlar için utanmaları yeterli olurdu. En azından Hz. Lût'un evinden döndüklerinde, yaptıkları şey nedeniyle utanabilirlerdi. Ama bunu yapmamışlardı. Aksine o kadar çok kaba davrandılar ki, Hz. Lût'un ziyaretçilerini bile taciz etmek istediler! İşte Yüce Allah, Hz. Muhammed (s)'e dönerek şöyle dedi: “*Sana ve senin hayatına yemin olsun ki, bu insanlar kendi sarhoşlukları içerisinde sapkınca dolaşıyorlar.*”³¹

5.3. Önemli Olanı Vurgulamak ve Ayrıntılardan Feragat Etmek

Kur'ân kıssalarındaki çok önemli husus, en önemli konuları vurgulamak ve detaylardan kaçınmaktır. Çünkü konu, düşüncelerin ve dinleyici zihninin iletkenliği içerisindedir; (yoksa) Yüce Allah'ı tanıtan ve O'nun vaatlerinin kesinliğini sağlayan kıssanın kendisi değildir. (Buna rağmen) bazen ayrıntılar, Yüce Allah tarafından belirtilmiştir. Diğer zamanlarda kişi, ayrıntıları öğrenmek için Hz. Peygamber (s)'e ya da Yüce Allah'ın dindar ve bilge kullarına başvurmalıdır.

5.4. Etkileycilik ve Hitabet/Güzel Söz Söyleme Sanatı

Kur'ân kıssalarının özelliklerinden birisi, kıssaların (Kur'ân'da) açıkça ve edebî bir üslupla anlatılması ve herhangi bir karmaşıklıktan uzak olmasıdır. Bu kıssaların kolay ve net çerçeveleri, herhangi bir grup insanın beğenip dersler çıkarması için anlaşılabilir bir yaklaşımdır. Yüce Allah, bu kıssaların açıklık ve aydınlığına insanların dikkatini çekmektedir.³² ‘Âd kavminin kaderi(nde olduğu gibi)! Bu sûrenin devamında ‘Âd kavminin kaderini paylaşan başka bir kavim de Nûh kavmidir; Yüce Allah onları, bir örnek ve suçlulara ve ateistlere karşı bir uyarı olarak zikretmektedir. Yüce Allah şunu ifade etmektedir: “*‘Âd kavmi, peygamberlerini inkâr ettiler. Fakat cezalandırmam ve uyarmam nasıl olmuştur?*”³³ Onların peygamberleri olan Hz. Hûd (s) onlara daha fazla öğüt verdi, kendilerini Yüce Allah'a (O'nun yoluna) davet etti, onları cehalet uykusundan uyandırmak için birçok yol denedi; ancak onlar (peygamberin uyarılarına kulak

²⁹ Yûsuf 12/3.

³⁰ Hicr 15/72.

³¹ Hicr 15/72.

³² Kamer 54/18.

³³ Kamer 54/18.

vermek şöyle dursun), daha fazla itaatsizlik yaptılar. Onlar, kibirli, inatçı ve zengin insanlar oldukları için (uyarılar karşı) kör oldular (kayıtsız kaldılar). Sonuçta Yüce Allah onları ciddi bir şekilde cezalandırdı, bu nedenle O, ayette üstü kapalı olarak şunu ifade eder: “Dikkatle izleyin ve (uyarılarımı dikkate almazsanız) size nasıl acı çektireceğimi görün!”³⁴

5.5. Kıssalardaki Gizli ve Açık Muhtevaya İlişkin Maharet Kazanmak

Kur'ân kıssalarının bir başka özelliği, kıssaların açık ve gizli noktalarının Yüce Allah'ın mutlak hakimiyeti olmasıdır. Bu, sadece pratik ve faydalı noktaları ifade etmeye ve konuyu tam ve doğru analize neden olur. Bu, hikayeleri yanıltıcı biçimlerde anlatan ve doğruluk ve gerçekler için gereken ustalığa sahip olmadığından hikayelerine batıl inançlar ekleyenlere karşıdır; Lokmân sûresi 6. ayette Yüce Allah bunun nedenini, “insanların cahil olması, gerçeğe dair yeterli bilgiye sahip olmaması ve O'nu sıradan insanlardan ayırmasıdır” şeklinde açıklamaktadır.

Kur'ân kıssaları, insanların kabulü yoluyla dini, toplumsal ve ahlâkî değerleri ifade eden tarihi gerçekliklerdir ve temel farklılık, Kur'ân kıssalarının davet mesajını içermesi ve Hz. Muhammed (s)'in herkesi yapmaya çağırdığı ibadetin bir parçası olmasıdır. Benzer şekilde kıssalar, peygamberlerin yaşamları ve kabilelerinin bilmelerine yarayan kısımlar olmadıkça, herkese yararlı ve yapıcı olan ana noktalara odaklanır ve ayrıntıları terk ederler.³⁵ Sözü edilen ayette (A'râf 7/101) ve sonrasında vurgulanmaktadır ki, onlar öğüt almak isteyenler için örnekler ve ibretlerdir. Ayette Yüce Allah ilk önce şunları söylüyor: “Bunlar haklarında bilgi verdiğim kavimler, kasabalılar ve köylülerdir.” Daha sonra ise şunları ekliyor: “Onları herhangi ultimatoma veya uyarıda bulunmadan yok etmiş değilim, fakat onların peygamberleri, gerçeğin farkında olmalarını sağlamak için açık bir delille kendilerine gittiler.”³⁶

6. Kur'ân'ın İnsanlar Üzerindeki Eğitici ve Öğreticiliği

Kur'ân kıssalarının çoğu uzundur. Sûrelerin uzunluklarının rahatlatıcı ve ihtiyaç duyulan mesajları vermeye uygun olmalarından dolayı bu mesajların çoğu, ayetlerde satır arası yöntemle ifade edilir ve kıssalar aşağıdaki gibi eğitici ve öğretici kullanımlara sahiptirler:

6.1. Kanıtları Pekiştirmek İçin Sağlam Gerekçeler Kullanmak

Her öğreticinin en önemli eğitim yöntemlerinden birisi, öğrencilere ya da ilgili kişilere konuşmalarının veya iddialarının doğruluğunu kanıtlamak için katı ve sağlam gerekçeler kullanıp kullanmamasıdır. Akıl yürütme kabiliyetine ve mantıksal düşünceye sahip olan her insan, ispatlanmış olanı ispatlanmamış olanlardan ayırt edebilir ve mantıksal çıkarımın tarafında yer alır. Bahsedilen özelliklere dayanan öğretici hikayelerin ve Kur'ân kıssalarının etkilerinden biri de onların kanıtlanabilir yönü ve doğruluğudur. Kıssa ve tarih herkes için anlaşılabilir. Zira, ister sadece okur-yazar isterse tahsilli bir kişi olsun, (Kur'ân) herkes için pek çok bilgi ve düşüncenin yer aldığı bir kitaptır. İnsanlar, kıssa ve örnekler üzerinde düşünmelidirler. Bir başka deyişle, milletlerin hikaye veya kıssa şeklindeki tarih ve serüvenleri bir öğretmen gibi davranır ve Yüce Allah, insanların hayat kesitlerinden bahsetmek suretiyle aynı eğitici yöntemi kullanır ve şunları ifade eder: “Senden önce hiçbir rasûl göndermedik ki ona: ‘Benden başka İlâh yoktur; şu halde Bana kulluk edin’ diye vahyetmiş olmayalım.”³⁷

³⁴ Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. V, s. 33.

³⁵ A'râf 7/101.

³⁶ Shirazi, *Nemooneh Yorumu*, c. II, s. 75.

³⁷ Enbiyâ 21/25.

Bu yüzden, İslâm'ı öğreten eğitimciler, genç öğrencilerinin sorularına cevap verebilmek için Kur'an metnine/muhtevasına hakim olmalı; düşüncelerini uygun bir şekilde pekiştirmek için, her türlü tartışmayı, akıl yürütmeyi, güvenilir görgü şahitlerini ve gelenekleri kullanabilmelidirler.

6.2. Eğitimde Muhakeme Kabiliyeti, Akıl Yürütme ve Hayal Gücünün Kullanılması

Önceliği

Düşünme, akıl yürütme, hissetme ve hatta hafıza, aralarında bir denge olduğu zaman doğru biçimde hareket eder. Duygu olmadan akıl yürütme, eğitimsel olarak işe yaramaz; ayrıca, hayal gücünün kökenleri gerçekte yoksa, o hayalperestler için çok tehlikeli olabilir. Bu yüzden düşünce, hayal gücü ve hafızadaki ana temalar, düşünen ya da hayal eden kişinin hikayeci ile ilişkilendirilmesine kadar duyguların kökenine sahip olmalıdır. Kur'an metnine/muhtevasına bir göz atmak, kıssa anlatımının duygulara eşlik etmesi gerektiğini gösterir. Kur'an kıssaları, insanlar tarafından anlatılan hikayelerin aksine, kurgu ya da saçma değildir. Bazı durumlarda duygularla baş etmek, mantıklı düşünmeden önce gelir ki, "Kur'an kıssaları, sadece gerçeğe uyumlu değil, aynı zamanda bu hadiseler, hayal gücü unsurunun asıl parça olduğu edebî hikayelere karşı çıkan insanoğlunun en önemli ve hayatî tarihsel olaylarıdır. Zira hikayenin yapısında hayal gücü unsurları ne kadar çok olursa, onlar dinleyicileri o kadar çok etkiler."³⁸ Dolayısıyla, duysal örnekleri anlamada daima hassas bir muhakemenin uygulanmasına şahit oluruz. Bazen uygun bir örnek vermek, akıl yürütme etkisini güçlendirir, bu nedenle başarılı bilim adamları, en iyi örnekleri seçme hususunda mahirdirler. "*Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini huzura erdirecek kısmını sana anlatıyoruz. Böylece sana gerçek bilgi ulaşmakta ve inananlara (da) bir öğüt ve hatırlatma yapılmaktadır.*"³⁹

İnsan, her zaman farklı hikayeleri dinleyerek etkilenir ve onlardan hoşlanır. (Zira) onun hayal gücü üzerinde iyi etkileri vardır. Bunun nedeni, insanların mantıklı düşünmeden ziyade duygularının etkisi altında kalması olabilir. Kur'an kıssalarını dinleyerek tarihi ve antik ulusların maceralarını incelemek, örnek almak için en iyi yollardan biri olmasına rağmen, hayatın farklı konuları mesafeyi ne kadar hayal gücünden uzak tutar ve muhakeme yeteneği ile birleştirirse, onlar o kadar karmaşık hale gelirler. Kur'an'da ifade edildiği gibi, "*Onların kıssalarında akıl sahipleri için nice ibretler vardır.*"⁴⁰

6.3. Konuşmayı Güzelleştirmek

Sözü edilen özelliklere dayalı eğitici yöntemlerden birisi de iftiradan uzakta hoş ve keyifli bir konuşma yapmaktır. Başka bir deyişle, konuşma bireyin kişiliğinin bir yansımasıdır. Bagheri'nin de söylediği şey, kıssa anlatımında en önemli faktör, eğitimcilerin, eğitilen insanlarla en iyi iletişim kurabilecekleri yöntemleri ne kadar dikkate aldıklarıdır.⁴¹ Dahası, hikayenin her türü herkes için uygun değildir. Başka bir ifade ile, kötülüğün veya münasebetsizliğin miktarını dikkate almak, eğitimcilerin kontrol edilmesi gereken sorumluluğudur. Buna ek olarak, konuşma biçimi, konuşmanın ve insanların duygusal boyutunun takviye edilmesinde etkili olan hayati bir aktördür.

³⁸ Rahele Mohammadi, *Religion and Faith*, Tehran: The Quarterly of Education Yayınları, 1386H, c. II, s. 20.

³⁹ Hûd 11/120.

⁴⁰ Yûsuf 12/111.

⁴¹ Bagheri, *Another Look To The Islamic Education*, s. 219.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm.

Aljabbari ve ark. (1373H), *the Quranic Stories*, Tehran: Sadr Yayınları.

Ayagh, Zohre Ghezel (1382H), *The Storytelling, and the Creative Drama*, Tehran: Tehran Üniversitesi Yayınları.

Bagheri, Khosro (1370H), *Another Look To The Islamic Education*, Tehran: Madreseh Yayınları.

Jarr, Khalil (1387H), *Larose Ansiklopedisi*, (çev. Hamid Tabiban), Tehran: Amir Kabir Yayınları.

Mohammadi, Rahele (1386H), *Religion and Faith*, Tehran: The Quarterly of Education Yayınları.

Ragheb Esfahani, Ahmad b. Mohammad (1386H), *Kur'ân Kelimelerinin Müfredâtı*, Ormieh: Zerafat Yayınları.

Shirazi, Makarem (1376H), *Nemooneh Yorumu*, Naser: Sadra Yayınları.

Tabatabai, Mohammad Hussein (1377H), *el-Mîzân Tefsîri*, (çev. Moosavi Hamedani), Tehran: Raga Cultural Yayınları.

Tehrani, Delshad Mustafa (1385H), *Hukumat-e Hekmat: Hukumat dar Nahj al-Balagha*, Tehran: Sea Yayınları.